

RÉGI MAGYAR MEGFIGYELÉSEK.

388. *A pestis hasánkban.*

1586-ban Magyar, Török és Austria országban nagy döghalál uralkodik. (Pethő 294. l.)

1600. A Szepességen a hajduk és walonok pusztításai folytán drágaság és éhség következtek, melynek nyomdokain a pestis fellépett, magával ragadván Lőcsén 3500 embert; a legnagyobb szám, mely észleltetett, egy napon 80 halott volt. Bélán akkor 700 ember kiragadtatott az élők sorából és ilyen arányban a többi városok is adóztak a fekete halálnak. (A szepesi orvos- és gyógy-szerész-egylet évkönyve 1896. 32. l.)

1603-ik esztendőnek kezdetében felette elhatalmazván az éhség, elhatalmazott a döghalál is, melynek szörnyű voltát meg lehet itélni onnan is, hogy csak az egy Segesváron 700 koldusnál több holt meg s temetett el a város költségen, kik oly feles számmal gyűltenek oda, hallván ott valami gabonának lételét. A városiak közül pedig megholtanak két ezren; hasonló sorsa volt a többi városnak is Erdélyben. (Haner Historia M. S. ad ann. 1603. — Fekete 26. l.)

1613. Pozsonyban pestis dúlt, melynek emlékére Szent Háromság oszlopa néven a polgárság emlékoszlopot emelt. (Pozsony és környéke 1865. 99. l.)

1620. Bethlen Gábor seregében a morvák és sléziaiak dög miatt nagyon halának Pozsonynál, úgyannyira, hogy el sem győzik vala temetni őket. (Pethő 192. l.) — Ez évben Győr városában is kiütvén a pestis, Prayner János főkapitány egész helyes övrendszabályokat tesz annak meggátlására, hogy — a mint az eredeti okiratban írja — látván Istennek eő szent fölségének ez mi Wárosunkon bweynket az deöghletes pestissel és nyavaliával való chiapását és ostorozását, melinek ha imádságot és szorgalmatos gondviselésel eleytt nem vesziök, feleő, hogy naponkett tonatonab ne terjedjen és hatalmaskodgiék raytunk. (Győr város levéltára I fasc. Nr. 13. — Orvosi Hetilap 1897. 186. l.)

1621-ben az egész országban pestis pusztított, csak az egy Debreczenben 2000-en haltak el benne. (Szűcs I. 259. l.)

1622. Éhség és Dög halál halhatatlan szörnyű nagy vala, a minémű ennek előtte talán soha Magyar Országban nem volt, kit az ő iszszonyúságának szörnyűsége miatt le sem merek írni. Mert nem is hinnék el az utánnunk következő emberek. Illyen nagy nyomorúsággal és minden féle inséggel vala szegény Magyar Ország minden felől környül vétetve. (Pethő III. Rész 201. l.) — Ez évben a Szepességen is megint kitört a pestis, melyben a külhelyeken kívül, csak magában Lőcse belvárosában 1668 személy halt meg. (Évkönyv 33. l.)

1624-ben a döghalál ismét megújulván, Debreczenben megint nagy pusztítást okozott; e pestis dúlt folyvást még az 1625. és 1626-dik éveken is, a császári hadsereg Nagy-Szombatnál döghalál miatt 25,000-et veszíte a németekben. (Pethő 208. l.)

1628. Pécssett és a szomszéd helyeken uralkodik rettenetes döghalál mindszent napjától fogva Sz. Gergely napjáig. (U. o. 300 l.)

1632. Pozsony, és Nagy-Szombat vidékén pestis uralkodott. (Századok 1871. 190. l.)

1633. Magyar- és Erdélyországban nagy döghalál hatalmaskodott . . . (Gr. Kálnoky S. Magyar Krónika 6. l.) . . . Mínthogy a nagyhatalmú Isten haragja nemcsak e város (Debrecen) ellen, hanem az egész ország ellen felgerjedett, és a dögvész mindenfelé dühöng, tetszett a tanácsnak, hogy a citera, mindenféle zene, istentelen dalolás, és tánc megszüntetessék. (Debreczen város jegyzőkönyve Nov. 21. 1633. — Fekete 29. l.) .

1644. Nagy döghalál uralkodott Magyarországon. (Gr. Kálnoky 10 l.)

1646-ban Iglón 2000 ember halt meg pestisben. (Évkönyv 33. l.)

1654-ben újra pusztított a pestis, a Lengyelországgal határos részekben kezdődvén, hol az elmúlt évben nagy éhség és pestis uralkodott. (Gr. Kálnoky 14. l. — Linzbauer 259. l.)

1665. Pécssett, és a szomszéd helyeken, a rettenetes hadakozás és országpusztítás után rettentő döghalál támad, mi egész esztendőn által tart szűz szent Lucia napján kezdőd-
vén. (Pethő. Spangár 308. l.)

1678 és 79-ben Magyar- és Erdély-országban nagy döghalál uralkodott, mely Bécsre is elhatolt, hol hat hó alatt 70,000 ember halt meg; ily szertelen pusztítást tett e ragály hazánkban is, hol ennek hevessége az e században dúlt dögvészeket túlhaladta; 1679 őszén csak Miskolczon, pestisben kimultak száma 1500-at haladta. (U. o. 340. lap. — Horváth M. Magyarok története IV. k. 116. l.)

1690-ben ismét pestis dúlt, mely még 1692-ben is mutatkozott és tizedelte a sokat szenvedett ország lakosait. E pestis alkalmával, mely Horvátországon is öldökölt, Lipót király Magyar- és Horvátország határait elzároltatá, s szigorúan őrizteti, hogy a ragály többi tartományára is ki ne terjedjen. (Linz-bauer 335. l. — Fekete 31. l.)

1692. Buda és Pest környékén dögvész, úgy szinte Pétervárad körül vérhas és mirigy-halál pusztított, különösen a császári hadseregben; Szavojai Jenő a fővezér maga is megbetegedett, és hadi népe közzül, több mint 30,000, többnyire német halt meg, részint az említett kórokban, részint a tábori hagymáz miatt. (Horváth M. IV. k. 225. l. — Fekete 31. l.)

1709—1712. Ebben és a' következő esztendőkbén Magyar és Erdély Országban nagy döghalál kezd uralkodni, és Új-Budán a' Rácz-Városban magát kimutattya . . . Vak Bottyán az idén minek utánna Érsek-Ujvárból kimenyén Lengyel Ország felé indult volna. a' hegyek alatt bor szüretnek idején pestisben meghal. (Pethő, Spangár, Toldalék VI. Rész 85—87. l.)

Magyar és Erdély Országban mind az emberek, mind a' szarvas marha között döghalál szélleg, legfőképpen Rév-Komáromban, holott a' pestis 9000 embert emeszt. Buda, Trenchin és Szakolcza Várossa városztya magának Xaverius Szent Ferenczet a' döghalál ellen pátronussává. (U. o. 38. l.)

Szegeden és Hódmező-Vásárhelyen 1709-ben dúlt a pestis s az utóbbi helyről Kecskemétre vert kenderrel hurcolta be egy asszony, midőn ott férjnél volt leánya látogatásából hazatért. A zilahi törvényszék mult századi egyik jegyzőkönyve így szól: Az 1710. esztendőben circiter 6 százakat közölünk öregeket, ifjakat, gyermekekkel együtt kivágott és a setét haláiba szállított az pestis. (H a n u s z tudósítása.)

1710-ben a Szepességen annyian haltak meg pestisben, mint az előbbi vagy az utóbbi években soha. A XIII. város területén következő arányban történtek a halálesetek, meghalt ugyanis Iglón 2485, Szepesváralján 1318, Olaszin 880, Bélán 631, Szepes-Szombaton 15, Ruszkinon 327, Felkán 206, Poprádon 77, Ménhárdon 373, Matheócson 24, Sztrázsán 14, Durádon 208 és Leibiczon 1060; összesen tehát 7618 ember. Leibiczon kezdődött a pestis ezen év július 26-ikán és tartott november 24-ikéig. Ezen gyászévre a leibiczi mészárosok czéhkönyvében következő rímek költettek:

Die Pestilenz hat nicht gesäumt,
Viel tausend Menschen aufgeräumt;
Herr unsre grosse Missethat
Dies und ein mehr verdienet hat.
Gott trag dein Volk doch in Geduld
Vergib uns aller Sünden Schuld,
Damit wir deines Namens Ehr
Hochpreisen und erheben sehr,
Hier und dort mit den Engelein
Drauf sprechen wir das Amen fein.

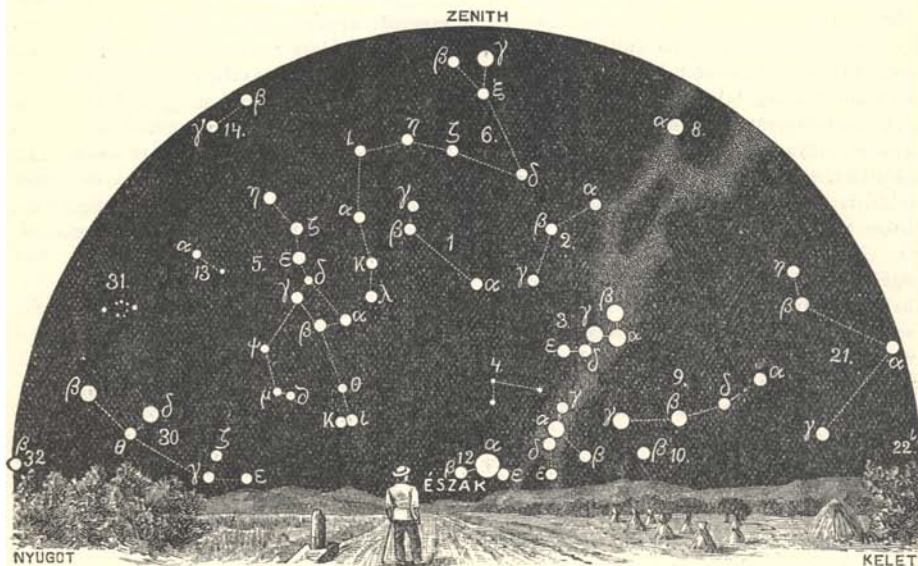
Sok zavart, veszteséget és fájdalmat idézett elő ezen 1710-ik gyászév Késmárkon is. Itt kitört a pestis július 10-ikén és tartott december 11-ikéig, mely idő alatt meghalt 2 lelkész, 1 tanácsnok, 11 képviselő és hivatalnok, 259 kézműves és polgár, 329 polgárasszony és munkásné, 253 legény és hajadon, 280 gyermek, 21 szolga, 20 kültanácsbeli tag, vagyis összesen 1285 ember. De miután a pestis kis szünetelés után még január 31-ikéig dühöngött, a halottak száma 2178 személyre felrugott. (Évkönyv 33. l.)

Közli LENGYEL BÁINT.

A CSILLAGOS ÉG.

Bolygók: *Merkur* július 15-ikén felső együttállásban van a Nappal és ezért láthatatlan; ezután alkonyocsillaggá válik, s augusztus 15-ikén majdnem egy órával nyugszik a Nap után. Eleinte α és β Geminorum folytatásában áll, azután meglehetősen gyors mozgással végig halad a Rák csillagképen és az Oroszlán legnagyobb részén, úgy hogy majd β Virginis-ig jut. Időközben, augusztus 2-ikán együttáll α Leonissal és 13-ikán a

Jupiterrel; minökét együttállás elég szoros és figyelemre méltó. — *Vénus* kedvező láthatóságú hajnalcillag, mely egy hónapi időköz alatt a Hyádoktól az Ikrek csillagkép közepéig jut. Július 16-ikán együttáll az α Taurival, melyet különösen a két égi test elűtő színezete tesz élénkké. — *Mars* α Leonis és β Virginis között halad, és átlag esti 9h-kor nyugszik; július 25-ikén e közben Jupiterrel rendkívül közeli együttállásba kerül, a mely,

A csillagos ég északi fele augusztus 1-én Budapesten este 10 órakor.

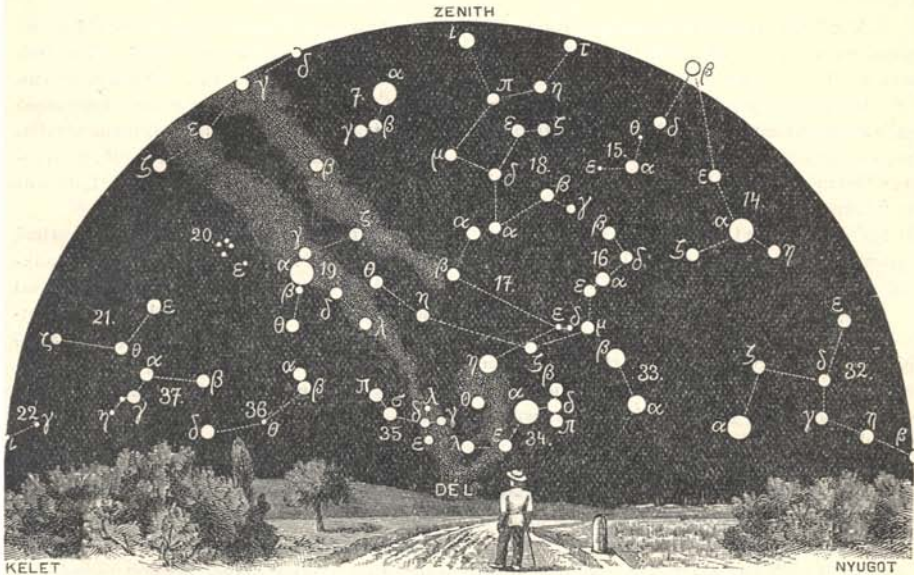
1. Ursa minor; 2. Cepheus; 3. Cassiopeia; 4. Camelopardalis; 5. Ursa maior; 6. Draco; 7. Lyra; 8. Cygnus; 9. Andromeda; 10. Triangulum; 11. Perseus; 12. Auriga; 13. Canes venatici; 14. Bootes; 15. Corona (borealis); 16. Serpens; 17. Ophiuchus; 18. Hercules; 19. Aquila; 20. Delphinus; 21. Pegasus; 22. Pisces; 23. Aries; 24. Cetus.

jóllehet d. u. 4h-kor következik be, még este is meglepő szoros. — *Jupiter* már rohamosan közeledik a Naphoz, s az esti égen mind kevesebb és kevesebb ideig látható; jelenleg átlag esti 9h-kor nyugszik és pontosan az α Leonis és a β Virginis között áll. — *Saturnus* és *Uranus* igen nagy közelségben halad egymás mellett; az *Uranus* átlag egy fél fokkal keletre és két fokkal délre áll. Mindkettő röviden éjfél előtt kell és a β Scorpii meg az α Librae között középpont áll. A *Saturnus*nak július 27-ikéig, az *Uranus*nak augusztus 2-ikáig hátráló mozgása van.

Tünemények: Július 16-ikán délben a *Vénus* és az α Tauri (Aldebaran) együttállásba lép; a *Vénus* 2° 19'-czel északra áll. — 24-ikén r. 3^h 6^m-kor a 17. Tauri nevű negyedrendű csillag geocentrikus együttállása a Holddal, nálunk is látható fődéssel. Mintegy 1 órával utána, reggel 4^h 19^m-kor az η Tauri (Alkyone) 3-adrendű csillag geocentrikus együttállása a Holddal, nálunk is látható fődéssel. A Hold ez időtájt a Plejádok csillagsoportja előtt halad el s e közben földi el egyebek között a két nevezett fényesebb csillagot is. — 25-ikén

d. u. 4^h-kor a Mars és a Jupiter együttállásban van; mivel a Mars csak 8'-czel délre áll (a mi a telehold-átmérő negyedének felel meg), a két bolygó szabad szemmel alig szétválasztható kettőscsillagot alkot. Ugyanaz nap este 8^h-kor a Vénus együttállásban van a Holddal. — 26-ikán r. 2^h-kor a Neptunus együttállásban a Holddal. — 28-ikán e. 10^h-kor a Vénus és a Neptunus együttállásban; a Vénus 1° 21'-czel délre marad. A Neptunus természetesen szabad szemmel nem látható, de éppen ez együttállás a bolygó helyének körülbelüli kijelölésére szolgálhat.

— 29-ikén gyűrűs napfogyatkozás, az év második és utolsó fogyatkozása. A fogyatkozás általában d. u. 2^h 18m-kor, a gyűrűs fogyatkozás pedig d. u. 3^h 20m-kor kezdődik. A középponti fogyatkozás a valódi délben d. u. 5^h 16m-ra esik. A gyűrűs fogyatkozás vége, illetőleg a fogyatkozásnak általában véve vége este 7^h 7m és 8^h 9m. A fogyatkozásnak, mely Budapesten nem látható, legnagyobb tartama 1m 28s Szent-Ilona szigete közelében. A fogyatkozás megfigyelhető Afrika nyugoti partjain, északi és déli részeinek kivételével, továbbá az Atlanti-

A csillagos ég déli fele augusztus 1-én Budapesten este 10 órakor.

25. Taurus; 26. Gemini; 27. Canis minor; 28. Cancer; 29. Hydra; 30. Leo; 31. Coma Berenices; 32. Virgo; 33. Libra; 34. Scorpius; 35. Sagittarius; 36. Capri; 37. Aquarius; 38. Eridanus; 39. Orion; 40. Lepus; 41. Canis maior; 42. Crater; 43. Corvus; 44. Lupus; 45. Piscis austrinus; 46. Columba; 47. Argo; 48. Centaurus.

óceánon, Észak-Amerika déli felében, Közép-Amerikában és Dél-Amerika északi felében. — 31-ikén r. 2^h-kor a Merkúr együttállásban van a Holddal. — Augusztus 1-én délben a Jupiter együttállásban van a Holddal. Ugyanaznap d. u. 5^h-kor a Mars együttáll a Holddal. — 2-ikán este 6^h-kor a Merkúr együttáll az α Leonisszal (Regulus); a Merkúr csak 48'-czel (1¹/₂ telehold átmérővel) marad északra; az együttállás tehát elég figyelemre méltó. — 6-ikán d. u. 4^h-kor a Saturnus, majd egy órával később az Uranus is együttáll a Holddal. — 7-ikén d. u. 1^h-kor

az α Scorpii (Antares) és a Hold van együttállásban és fődésben. — 9-ikén esti 8^h 28m-kor a σ Sagittarii 2—3-adrendű csillag geocentrumos együttállása a Holddal, nálunk is látható fődéssel. — 13-ikán r. 7^h-kor a Merkúr együttállásban a Jupiterrel; a Merkúr 1° 14'-czel délre marad.

E hónapot számos hullócsillagra jellemzi; július 25—30-ika között több sugárzéspont szórja a hullócsillagokat; legjobban ismert közülök az a radians, mely a Hattyú csillagképben fekszik. Augusztus 8—12-ike között a Perseus szórópontja te-

vékeny, mely az úgynevezett *Lőrincz-rajt* szolgáltatta.

Ujdonságok: A Nap sugárzására vonatkozó újabb megfigyelésekből elég nagy valószínűséggel következtethető a világtér hőmérséklete, melyet régebben -140° -nyinak vettek volt föl. A Merkúr távolságában a térben álló fekete test $+156$, a Vénusz, Föld, Mars, az Asteroidák, Jupiter, Saturnus, Uranus és

Neptunus távolságában álló fekete test pedig $+94^{\circ}$, $+65^{\circ}$, $+32^{\circ}$, -0° , -49° , -80° , -102° és -132° hőmérsékletű volna. Olyan test, mely a térben csupán az álló csillagok sugárzásának van kitéve, $-267^{\circ}.4$ hőmérsékletű, tehát alig egynehány fokkal melegszik az úgynevezett abszolút zéruspont (-273°) fölé.

K. R.

TÁRSULATI ÜGYEK.

A növénytani szakosztály 1897. évi márczius 10-iki ülését elhunyt elnöke, Jurányi Lajos emlékének szentelte.

Klein Gyula alelnök röviden megemlékezett az elhúnytról. Az ülés elhatározta, hogy a gyász jeléül az elnöki széket csak a legközelebbi tisztújító ülésen fogja betölteni s felkérte Klein Gyula alelnököt és Mágócsy-Dietz Sándor jegyzőt, hogy valamelyik későbbi ülésen méltatnák Jurányi Lajos érdemeit.

1897. április 8-ikán tartott ülésén

1. Dégen Árpád bemutatja Flatt Károly dolgozatát: a) *Vázlatok a hazai botanika legrégibb történetéből*, a melyben egyes adatokat helyreigazít, nem ismert tényeket derít ki s az ismertek közül is néhányat újabb adatokkal világosít meg. b) *Bauhini Pinex redivivus*, dolgozatában a Bauhin felsorolta fajokat egyeztetni össze a Linné fajjaival.

2. Borbás Vincze: a) Budapest határából vagy környékéről 35 növényt mutat be részint megismerés, tisztázás, részint a főváros flórája kibővítése érdekében.

Ilyen az *Elymus crinitus var. microstachys*, *Stipa longifolia* (St. tirsia aut., nem Stev.), *Dasypyrum villosum var. glabratum*, *Dactylis glomerata var. villiflora*, *Digitaria intercedens*, *D. glabra*, *Carex prolixa*, *Humulus japonicus*, *Rumex erubescens*, *R. pratensis*, *R. Baueri*, *R. obtusifolius*, *Salix Hungarica* (*S. angustifolia* \times *Caprea*), *Corylus avellana var. striata*, *Knautia arvensis var. perpurpurans* (Kn. atروبens Brandza), *Senecio procerus* Rehb. (nem Gris.), *Carduus orthocephalus*, *Campanula rotundifolia var. hirta*, *Specularia Speculum*, *Rhinanthus Freynii*, *Verbascum Schmidlii*, *Glechoma Pannonica* (*G. hirsuta* \times *hederacea*), *Bifora radians*, *Viola lucorum*, *Thalictrum simplex*, *Delphinium paniculatum* Host, *Cardamine dentata* viola-

cea pleniflora, *Silene Gallica*, *Portulaca sativa*, *Euphorbia salicetorum* Jord. *E. acuminata*, *Polygala comosa var. subsempervirens*, *Linum catharticum* egy tövön keresztetző és hármastagú örves levelekkel, *Pirus nivalis*, *Rubus Idaeus var. subcandicans* (*R. pseudo-idaeus* Freyn), *Medicago glomerata*, *Lathyrus silvester*.

b) Sterneczeknek *Alectorolophus* című monografiáját ismerteti. A munka az évszakbeli másformaságon alapul, tavaszi és őszi fajokat különböztet meg. Biológiai tekintetben figyelemre méltó a kakasczímer ágatlansága, vagy hogy az első ág meg a legalsó pár virág között nincs közbeiktatott levél, melynek tövéből virág nem fakad (tavaszi fajok), továbbá az az alaksorozat, a melynek első ága és legalsó pár virága között olyan levelek vannak közbeiktatva, a melyek mellől virág nem sarjadzik (őszi fajok), de szisztematikailag alig követésre méltó, mert ezen úton a fajok száma megkétszereződik s jelentéktelen alakok egymástól elszakítódnak, másrészt az előadó tapasztalata szerint az őszi alakot nemcsak a késő időszak, hanem már május vége felé a kövér föld is előidézheti (*Rhinanthus stenophyllus* a Csepel-sziget partján, 1896. máj. 25). Ennek ellenében nem helyesli, hogy nevezetesebb bélyegnek, a zászlós és zászlótlan magnak Sterneczek csak alárendelt szerepet enged, pedig a »semen alatum« és »semen exalatum« más génusz körében fajt alkot. Helyteleníti a társautorsággal bonyolított nomenklaturáját is, melynek keresztülvitelében St. nem következetes, mert például majd *Alectorolophus goniotrichus* (Borb) Stern.-et, majd csak »*A. goniotrichus* Stern.«-t ír, az utóbbinak azonban semmi jogosultsága sincs, az első alkalmazásától pedig előbbi híve, maga *Ascheron* is elpártolt. A *Rhinanthus* vagy *Alect. Rumelicus* a *Rh. glandulosus*